

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ПО ФИЛОСОФИЯ И СОЦИОЛОГИЯ**

БОРИСЛАВ ЯНКОВ АНТОНОВ

**НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ
ИМИГРАЦИОННИ ПРОЦЕСИ**

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“

Научна област 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Научен ръководител проф. дсн Анна Мантарова

София 2022г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на заседание на секция „Социален контрол, отклонения и конфликти“ при Института по философия и социология на БАН на 9 юни 2022г.

Публичната защита ще се състои на

2022 г.

СЪДЪРЖАНИЕ
на дисертационния труд

Използвани съкращения	3
УВОД	4
Първа глава	
НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ В ТЕОРЕТИЧЕН ПЛАН	10
1. Същност на националната сигурност	11
2. Концептуализация на националната сигурност в държавните документи на Република България	28
Втора глава	
ТЕРОРИЗМЪТ КАТО ЗАПЛАХА ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ	40
1. Тероризмът като социален феномен	41
2. Феноменът „тероризъм“ в контекста на присъствието на мигранти с мюсюлманско изповедание в Европа	58
Трета глава	
ИМИГРАЦИОННИТЕ ПОТОЦИ КЪМ БЪЛГАРИЯ: СПЕЦИФИКА, ДИНАМИКА, ПОСЛЕДИЦИ	70
1. Демографската ситуация в България	73
2. Възвратната миграция	80
3. Нелегалната имиграция	102
4. Възвратна/нелегална миграция - национална сигурност	121
Четвърта глава	
ПРЕВЕНЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКОВЕТЕ ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ	128
1. Европейската политика	128
2. Политики и действия на страни, засегнати от миграционната вълна	130
3. Управление на процесите в България	157
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	164
Използвана литература	173
Приложения	188

Актуалността и значимостта на темата за националната сигурност в контекста на миграционните процеси е безспорна и непреходна във времето. Националната сигурност е от ключово значение за всяка държава и за всяко време, а в геостратегически аспект Република България е във фокуса на интересите на различни политически и икономически субекти. Същевременно вече няколко десетилетия, под въздействието на широк спектър външни и вътрешни фактори, страната е поле на интензивни миграционни процеси, които слагат отпечатък върху цялата социална система, вкл. върху националната сигурност и възможностите за поддържането ѝ. Под действието на емиграцията и имиграцията, се осъществяват съществени промени в количествените и качествени характеристики на населението в страната. Тези промени оказват различно по своята посока, сила и съдържание влияние върху редица социални структури, процеси и отношения, релевантни към националната сигурност. Същевременно миграционните процеси не засягат равномерно територията на цялата страна, което означава, че в региони с по-висок техен интензитет и при определени техни съдържателни характеристики, съпътстващите ги рискове за едни или други аспекти и детерминанти на националната сигурност са по-високи.

Съществено е да се подчертае и че факторите, които детерминират сегашните миграционни процеси показват определено устойчив характер и е реалистично да се очаква, че ще продължат да действат и през следващото десетилетие. Всичко това означава, че темата за националната сигурност в контекста на миграционните процеси ще запази своята актуалност и значимост не само в краткосрочна, но, най-малкото и в средносрочна перспектива.

Теоретичната конструкция, върху която се разгръща настоящото изследване се базира на няколко тематични групи теории – за националната сигурност (вкл. и концепцията, залегнала в основата на Стратегията за национална сигурност на Република България), за тероризма като социален феномен, доколкото той е особено съществена заплаха за националната сигурност на една държава и за външната миграция (най-вече за ефектите за страните-реципиенти).

Като има предвид важността на темата, настоящото изследване си поставя за **цел** като се анализират имиграционните процеси, да се установи отражението им (актуално и в перспектива) върху националната сигурност.

Така формулираната цел се конкретизира в следните **задачи**:

1. Като се направи аналитичен преглед на използваните до сега дефиниции, да се разработи модел на националната сигурност, който да се използва в конкретния анализ.
2. Да се направи обзор на динамиката и структурата на имиграционните потоци с оглед на това, че техните количествени и качествени параметри пряко кореспондират с националната сигурност.
3. Да се идентифицират и анализират съществените релевантни аспекти в социокултурния профил на имигрантите и да се изведат проекции към националната сигурност.
4. Да се открият онези обществени сфери, в които имиграцията поражда уязвимост от гледна точка на националната сигурност.
5. Да се проведе изследване (по метода case-study) в региона на Източните Родопи, където през последните няколко десетилетия се наблюдават интензивни миграционни процеси, което да установи отражението върху локалната система, респ. върху сигурността в различните ѝ аспекти

Обект на изследване в настоящата работа са имиграционните процеси и тяхното „вписване“ в съвременното българско общество. **Предмет** на изследване са взаимовръзките и въздействието на имиграционните процеси върху социалните структури и процеси, релевантни към националната сигурност.

В пространствен аспект изследването е рамкирано в границите на България и с определена конкретизация, фокусирана върху региона на Кърджали. Това обаче не изключва и поглед в по-широк план, доколкото разглежданите явления, процеси и взаимовръзки имат и по-широко проявление.

Във времеви план изследването се ограничава в периода от 2013 година до февруари 2022 година. Тази отправна точка е избрана поради обстоятелството, че именно в тази година имиграционните потоци, влизащи в страната стават особено многобройни и променят съществено дотогавашните си качествени характеристики. Не се анализират процесите, които наблюдаваме от началото на месец март тази година, когато в България започват да пристигат десетки хиляди граждани на Украйна, тъй като изследователската работа на практика вече бе завършила, а процесите още бяха в начална фаза и дори още нямаше релевантна към анализирания проблем официална статистическа информация.

Използваните в хода на работата **методи** са:

- анализ на научна литература по проблемите на националната сигурност и външната миграция;
- анализ на документи на държавни органи, имащи отношение към националната сигурност, българското гражданство, статута на бежанец и други, релевантни към проблема (Закон за управление и функциониране на системата на национална сигурност, Стратегия за националната сигурност, Доктрина за националната сигурност и пр.);
- анализ на статистически данни;
- вторичен анализ на данни от вече проведени емпирични изследвания (национално представителни емпирични социологически изследвания на екип от ИФС от 2017 и 2019 год., за предоставянето на които изказвам благодарност на екипа);
- дълбочинни интервюта със заселили се в страната лица, емигрирали преди години в Турция и техни потомци, с роднини на български турци, които имат намерение да се установят у нас, с експерти - длъжностни лица от централната и местна власт, ДАБ, МВР, НОИ, ГРАО към МРРБ, подразделения на НСИ, училища, болници, браншови организации, лица от неправителствени организации (БЧК и др.);
- интервюта с граждани в избрани селища за мнението им относно ключови събития и политики и по актуални събития и процеси, свързани с темата;
- анализ на медийни публикации, най-вече в Гърция.

Тезата, която се защитава в дисертационния труд е, че поради своята разнородност в количествено, структурно, мотивационно и поведенческо отношение, имиграционните потоци към страната, имат специфично и твърде различно въздействие върху българското общество, вкл. и върху националната сигурност. Открояващите се в количествено отношение групи на нелегалните имигранти и на имигриращи изселили се преди български граждани с турски етнически произход и техни потомци генерират твърде различни следствия за социалната система и съответно за националната сигурност. При възвратната миграция въздействието върху отделни компоненти на националната сигурност е двупосочно с преобладаващо положителен ефект най-вече, свързан с икономическа активност в обезлюдяващи се райони, а негативните ефекти са най-вече в регионален мащаб и се отнасят до аспекти на личната сигурност (обезпеченост със здравни и социални услуги). При нелегалната имиграция от релевантните към националната сигурност ефекти, определено доминират

отрицателните: влошаване на криминогенната ситуация, риск от внос на тероризъм (сега и в перспектива); влошаване състоянието на финансите на държавата; натоварване на здравната система и редуциране на възможностите ѝ (особено на места с центрове за настаняване) да задоволява потребностите на местното население; зараждане на ксенофобски настроения и нагласи, които са в противоречие с демократичните ценности и отношения; стимулиране на възход на недемократични политически субекти с потенциален риск за демократичния ред в страната.

Дисертационният труд е структуриран в Увод, четири глави, Заключение и Приложения.

Първа глава

НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ В ТЕОРЕТИЧЕН ПЛАН

В исторически план, от създаването на първите държави в продължение на векове във фокуса на вниманието е сигурността на държавата, разбрана основно като сигурност по отношение на външни заплахи. Като основно средство за гарантирането ѝ се приема силата и заплахата от нейното използване. Но дори и в този аспект, ситуацията се променя с придобиването на ядрено оръжие – става ясно, че нарастването на военната сила не гарантира увеличаване на сигурността на държавата. Постепенно с хода на времето в употреба навлиза терминът „национална сигурност“, като той отразява връзката на сигурността не само с териториално държавно образувание, но и с нацията.

1. Същност на националната сигурност

В теоретичните разработки, във връзка с промените в развитието на международните отношения, измененията на средата за сигурност и глобалните заплахи, понятието „сигурност“, респ. „национална сигурност“, се свързва с други явления, респ. понятия, превръщащи се в център на новоконструирани се полета на научното познание. Вписването на понятието в една понятийна мрежа с такива като риск, опасност, заплаха, секюритизация налага обзор и на разбиранията за тях и дефинирането им като част от рамката за анализ и оценка на изследваните процеси и на релевантната нормативна база.

В двуполусния свят от времето на Студената война „заплаха“ е централно понятие и тя се идентифицира с военно нападение от дефиниран враг. В годините 1989-1991 заплахата отстъпва централното място и то се заема от понятието „риск“, което въвежда значителна неопределеност по отношение на източника на заплаха. При него

няма ясен носител, а различни фактори, вариации, неопределености. Най-общо, опасността е възможност за протичане на неблагоприятно събитие и тя произтича от външни фактори. В социалното битие тя е свързана с възникването на потенциални или реални събития и процеси, които са в състояние да нанесат вреди, нежелани последици за човека, обществото, държавата и включително такива, които могат да ги унищожат. Заплахата е родствено понятие на опасността. Дефинира се като опасност в стадий на преход от нейната възможност към превръщането ѝ в действителност. Някои автори обръщат внимание, че заплахата е конкретизирана опасност, т. е. опасност, на която са известни източникът, носителът и най-важните параметри, които я характеризират.

Рискът има широк кръг определения. Най-обща дефиниция, давана от Н. Генов го определя като „вероятност от пряк или косвен вреден ефект върху човешки индивиди и общности“ (Генов 1993: 17). Ст. Попов го обвързва с човешката дейност и го определя като вероятността от протичане на неблагоприятно събитие или процес, свързани пряко или косвено с човешка дейност, която подлежи на рационализация и управление (Попов 2021:28).

„Заплахата е събитие с малка вероятност и с много големи негативни последици, когато анализаторите може да не са в състояние да оценят вероятността. Рискът е събитие с по-голяма вероятност, при което има достатъчно информация, за да се направи оценка както на вероятността, така и на последствията.“ „Опасност е заплаха за хората и онова, което те ценят (собственост, околна среда, бъдещи поколения и т.н.). Рискът е мярката за тази опасност.“ (Слатински 2019: 311)

От гледна точка на дисертационната теза, е важно да се разгледа и връзката между категориите риск и уязвимост. Според някои определения „Рискът се представя като комбинация от заплаха, експлоатираща дадена уязвимост на системата/елемента, и произтичащите вредни въздействия/последствия за системата/елемента.“ (Слатински 2019: 306). От даваните определения за уязвимост, удачно за използване с оглед целите на дисертацията се явява „... място (обект, връзка) в системата, което се характеризира с по-голяма степен на податливост на въздействието на заплахите, поради което там с по-голяма вероятност би се появило смущение/повреда със сериозни последствия. Такива „слаби звена“ обикновено са леснодостъпни за „атака“, но трудни за защитаване. От тях може да стартира разпространението на каскаден ефект или ефект на доминото. Уязвимостта сама по себе си не генерира неблагоприятни последствия, тя се реализира само тогава, когато е подложена на въздействието на (експлоатирана е от) релевантна заплаха“ (Слатински 2019: 308).

Националната сигурност е тясно свързана и с националния идеал и националните интереси. Водещите държави в света имат утвърдени принципи, отчитащи националните им интереси за водене на своята външна политика, която дори и при промени на политическите режими не бива променяна коренно (напр. Русия/СССР, Великобритания, Китай, Турция и пр.). Същевременно, нашите съседи на Балканите демонстрират сравнителна устойчивост в преследването на своите стратегически цели, базирани на изградени национални концепции (Мегали идея - Гърция, Планът Гарашани - Сърбия, създаване на Велика Албания и пр.).

Проследявайки развитието на политическия дискурс през последните години у нас не може да не се отбележи, че в него все по-ограничено присъства темата за националния идеал. Безспорно, националният идеал изисква осъвременяване, което да го направи адекватен на днешното ни обществено развитие, съобразно контекста на регионалните геополитически реалности. Липсата на политическа визия в тази насока обаче силно ограничава действията по формулиране на интересите и реализиране на приоритетите във външно и вътрешнополитически план.

Що се отнася до самият термин „национална сигурност“, то за пръв път той се използва от президента на САЩ Теодор Рузвелт през 1904 година в изказване пред Конгреса на САЩ при обосноваване на решението си за окупиране на зоната на бъдещия Панамски канал. Първоначалната трактовка на сигурността, свързваща я изключително със сигурността на държавата по отношение на външно военно нападение, постепенно започва да се разширява, като през втората половина на XX век, започва да се оформя тенденция към преминаване към едно ново разбиране с по-друг фокус и по-широк обхват, което по своята същност е хуманистино. В края на 60-те години, националната сигурност се интерпретира като *способност на държавата да защити националните интереси от външни заплахи*. В определен смисъл това разбиране може да се разглежда и като връщане към идеите на Великата Френска Революция, според които висша ценност е отделният човек, неговият живот, здраве, спокойствие, имущество, права и свободи. Поставянето на отделния индивид като главен обект за защита, позиционира по нов начин фокуса на националната сигурност.

Някои автори (Попов 2021: 44) свързват масовото възприемане на новата широка интерпретация на националната сигурност с Доклад на ООН за човешката сигурност от 1994 година, чиято идея е че след края а Студената война сигурността се демилитаризира и фокусът се измества от военната сигурност чрез въоръжаване и отбрана на границите към хуманитарното измерение на сигурността, към проблемите

на индивидуалното човешко съществуване и развитието на обществото - осигуряване на работа, прехрана, защитеност, екологична безопасност; към „оцеляването, ежедневието и достойнството на хората.” (Mesjasz 2004:5).

В научната литература сега се срещат повече от 200 дефиниции, които се формулират в рамките на различни групи и под-групи направления, теории и интерпретации. Традиционното реалистко направление обвързва националната сигурност с военните заплахи за сигурността и силовата политика като адекватно действие за нейната защита. В рамките на класическите концепции за сигурността е интерпретацията, на Ханс Моргентау, според когото „сигурността трябва да бъде дефинирана като интегритет на националната територия и нейните институции”(Morgenthau, 1960: 45) и че „оцеляването на политическа единица и нейната идентичност, (т.е. сигурността) съставлява базовия минимум, най-необходимия елемент на нейните интереси по отношение на другите единици.” (Morgenthau 1971: 204).

В българската литература също се възпроизвеждат очертаните тези. В най-общ план реалисткото направление се представя със свързването на националната сигурност с отсъствието на екзистенциална заплаха, политически срив или социален безпорядък, с екстремни състояния, каквото е разклащането на конституционния ред или физическото оцеляване на общността (Попов 2021). Тя е „отсъствие на състоянията X, Y, Z, при които страната е доведена до сериозни катаклизми, обществени трусове, война и пр. (Попов 2021: 47). Това стеснено разбиране изключва от изследванията в областта разнообразни рискове, които имат отношение повече към развитието, а стават релевантни към сигурността само ако се свържат с екстремни състояния и рискове за сериозни обществени, политически, институционални трусове или за физическо оцеляване (Попов 2021: 47). В този план се прави препратка към разбирането на термина „конституционен ред“ и се поставя акцент на институциите и тяхното функциониране и взаимоотношения.

Пост-модернистките направления, които оспорват традиционните представи за сигурността, я разглеждат в контекста на глобализацията и съвременните заплахи – застъпва се едно по-широко разбиране, което включва екологични, социални и икономически заплахи за сигурността. Теории застъпващи „разширяване“ на понятието критикуват традиционните концепции за военните заплахи, като приемат за значими така също и екологични, хуманитарни, икономически и др. проблеми на съвремието, които застрашават сигурността. Теории за „задълбочаване“ на понятието поддържат

позицията, че трябва да се обръща внимание на въпроси като „чия сигурност е заплашена?“, „до каква степен?“ и др., и предлагат проблематизиране на сигурността на структурно и индивидуално ниво, не само на държавно и международно.

По-разширена интерпретация в българската литература определя националната сигурност като „относително устойчиво състояние на нацията, характеризиращо се с обективни външни и вътрешни условия, при които в достатъчно висока степен са защитени от съвременните рискове и заплахи жизненоважните национални интереси и благодарение на които, това състояние поражда в обществените настроения господстващо чувство на сигурност“ (Ангелов 2000: 18). Критерий за гарантиране на националната сигурност е наличието на висока степен на възможността на държавата самостоятелно да компенсира, неутрализира или управлява различните видове заплахи и надеждно да защитава гражданските, обществени и държавни интереси, които в съвкупност съставляват националните интереси, независимо от намеренията, действията и позицията на други страни, етнически, икономически, религиозни и други образувания (Стойчев 1999: 9).

Считам, че подходът, даващ една по-широка интерпретация, един разширен обхват, който включва редица области на обществото с отношение към сигурността и на отделния индивид е по-адекватен на съвременното равнище на развитие на обществото и на личността, на нейните потребности. Същевременно трудно може да се оспори връзката между нарушената сигурност на личността в различните ѝ аспекти (особено когато се достигнат високи, критични стойности) и функционирането на институциите и поддържането на конституционния ред, а и на сигурността по отношение на външни фактори.

2. Концептуализация на националната сигурност в държавните документи на Република България

В България за пръв път се разработва и приема Концепция за национална сигурност през 1998 година. Тя дава насока за дефинирането ѝ и последващо развитие в нормативната уредба - конкретно чрез Закона за защита на класифицираната информация и Закона за Държавна агенция "Национална сигурност". По-късно, през 2005 и 2008 г. се разработват проекти на Стратегии в сферата на националната сигурност, и макар че те не достигат до процедура за приемането им, тяхната подготовка стимулира разработване на проблеми, свързани с националните цели и интереси и тяхната динамика, с промените в средата за сигурност и произтичащите изисквания към политиката за сигурност.

Основополагащ вътрешно-политически документ, който подробно разглежда въпроса за националната сигурност на България и актуалните рискове пред нея е „Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България“ от 2018г. В нея са разработени максимално широко в структурен и функционален план въпросите за националната ни сигурност на съвременния етап. Документът няма пряко правно действие, предвид че той не е нормативен акт, но на негова основа са приети няколко от специалните закони, регламентиращи устройството и функционирането на важни за държавата институции и по този начин е конфигурирана настоящата система за национална сигурност.

Стратегията дава по-широко разбиране за националната сигурност, като извежда на предно място сигурността на гражданина, обществените и икономическите аспекти, без обаче да подценява измеренията, свързани с отбраната, външната политика, разузнаването, охраната на обществения ред и защитата на законността.

В пряка връзка с темата на дисертационния труд е и един феномен от българското политически и културно пространство, получил гражданственост като „български етнически модел“, който е относително устойчив алгоритъм за постигане на динамичен баланс в етническите отношения в демократичния период от развитието на обществото ни и е фактор за укрепване и запазване на националната сигурност.

Националната стратегия определя и субектите, ангажирани с националната сигурност – институционалната структура, която да реализира съответните дейности. Институционализирана е и консултативната и координационната дейност, свързана с националната сигурност, създадени са възможности за включване на представители на други, освен тясно специализираните социални субекти в разработването, провеждането и контрола на политиката за сигурност. На тази основа е и формирането на системата за национална сигурност в институционален план.

Важен момент, относим към националната сигурност, е външната среда за сигурност. Очакването е, че тя ще се характеризира с асиметрична многофакторност, висока динамика, неопределеност, нееднозначни и сложни за прогнозиране процеси. Тенденциите в средата за сигурност показват, че в бъдеще може да възникнат нови конфликтни и кризисни ситуации в различни части на света, което ще налага рисковете и заплахите за националната сигурност и интересите на Република България да бъдат посрещани извън територията на страната като част от съюзните усилия в рамките на НАТО и ЕС.

*

На базата на прегледа на разработките и предлаганите дефиниции, се приема работно определение на националната сигурност, което се опира частично на дефиницията на Г. Стефанов и обхваща, освен сигурността на държавата и обществото по отношение на външни заплахи, също и други структурни равнища и основните аспекти на човешката сигурност, а именно: националната сигурност е *динамично състояние на обществото и държавата, при което за държавата не съществуват заплахи за териториалната цялост, суверенитета и конституционно установения ред; за общностите – за запазване на традиционните култури и етнически групи, както и за физическата сигурност на тези групи и за индивидите - за икономическата, здравната, екологичната, личната и политическата им сигурност, или ако съществуват заплахи, то има достатъчно основания да се смята, че могат да бъдат предотвратени, а последиците от тях – неутрализирани.*

На основата на това определение като *компоненти* на националната сигурност могат да се обособят:

- териториална цялост;
- суверинитет;
- функциониране на институциите в съответствие с Конституцията и законите;
- съхранение на традиционните култури;
- запазване на етническите групи;
- икономическа сигурност на гражданите;
- продоволствена сигурност
- здравна сигурност;
- екологична сигурност;
- лична сигурност;
- политическа сигурност.

Втора глава

ТЕРОРИЗМЪТ КАТО ЗАПЛАХА ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Използването на насилието за постигане на политически и други (лични и групови) цели има хилядолетна история. Терорът като метод на управление се появява още в зората на организираните общества, като фактор за разубеждаване или наказание. Първата зародила се в Месопотамия империя, държавата Саргон, е изградена върху

терора. Монголите или Тамерлан използват терора с цел градовете сами да се предават, понякога дори без обсада.

Историята на съвременния тероризъм отвежда към времето след края на Втората световна война и началото на борбите за независимост на колониалните държави. След създаването на Държавата Израел през 1948 година, важен фактор за консолидиране на арабските държави освен обединяващата религия исляма, става и появата на общ враг, припознаван в лицето на новата държава. От този момент започват активните действия на ислямските фундаменталисти, насочени към прогонване на евреите от тези земи. След поражението на арабите от Израел в Шестдневната война, за арабските лидери става пределно ясно, че чрез открити бойни действия не могат да победят подкрепения от Съединените щати враг. Това дооформя тяхната платформа, че единствено чрез методите на тероризма могат да изтласкат евреите от земите им.

Наред с арабския, от 60-те години на XX век доста видим става и ирландският тероризъм. През 70-те и 80-те години настъпва разцветът на палестинския и ислямския тероризъм. В самото начало на XXI век световният тероризъм прави рязък качествен скок, като на първо място стои ислямският тероризъм, начело с Ал-Кайда. Най-големият терористичен акт в историята остава този от 11 септември 2001 г, когато загиват над 3000 души. Оформя се и се развива съвременният международен тероризъм.

1. Тероризмът като социален феномен

Дефинициите на тероризма имат много вариации. В употреба са както академични, така и формулирани от държавни органи и международни организации за целите на фокусиране на дейността им. Проучване от 2003 година на Джефри Рекърд (Smid, Yongman 1988), изброява 109 различни дефиниции на понятието „тероризъм“, покриващи 22 отделни дефиниционни елемента.

Академичните дефиниции, които се срещат в литературата имат нюанси. Т. П. Торнтън през 1964 г., дава определение, на което впоследствие се опират много от учените с интереси в тази област. Той казва, че *„тероризмът е символичен акт, който има за цел да повлияе на политическото поведение чрез външни фактори, налагащи употребата или заплахата от употреба на насилуе“* (Thornton, T. P. Terror as a Weapon of Political Agitation In: Eckstein, H. 1964: 73). В българската научна литература също има не малко работи, посветени на този феномен, в частност на изясняване същността на явлениято. Досев формулира следното определение за тероризъм: *„Тероризмът е политически мотивирано насилуе или заплаха, осъществявани срещу хора, организации*

или материални обекти от отделни лица, терористични групировки или специални служби на държави за постигане на техните цели.”

Обобщавайки определенията за **тероризма** се спирам на следното: *използване на насилие или заплахата от насилие, извършвано от индивиди или групи, насочено към конкретни лица или неопределен брой анонимни лица, държавни институции, превозни средства, и/или сгради и друго имущество, възнамеряващо да окаже психологическо въздействие, чрез вселяване на страх в обществото, с цел да се постигне определена политическа цел.*

Съвременният тероризъм е транснационално явление. В епохата на глобализация, на съвременни информационни и транспортни връзки, държавните граници и разстоянията губят значението си. Както и всички социални феномени и процеси, и тероризмът не е встрани от новите технологии. Достъпът до Интернет като комуникационен и информационен инструмент, който свързва целия свят по един напълно нов начин е изключително важна промяна. Технологичното развитие позволява на всяка терористична клетка да снима, редактира и качва своите действия във виртуалното пространство без посредничество на медиите и без филтриране. Така се придобиват нови възможности за въздействие, за мултиплициране на ефекта от терористични актове. Освен това информационните технологии и социалните медии се използват и за размяна на информация, за подготвяне на нападения, за пропаганда на политически цели, за привличане на съмишленици.

Същността на тероризма и разнообразието на формите, в които се проявява предполага разработването на класификации по различни признаци - според характера на използваните средства, територията, на която се действа, средата и обектите, методите. С оглед на разработваната тема от най-голямо значение е класификацията според идеологическата основа - ляв, десен, националистически и религиозен, като с оглед на обективната реалност, най-голямо внимание заслужава религиозният.

Религиозно мотивираният тероризъм се практикува от групи или отделни лица, чиято мотивация се корени в догмите на вярата. Най-сериозни и опасни сега са структури, които действат на основата на ислямския фундаментализъм. Фундаментализмът включва в себе си крайни консервативни философски, морални и социални идеи и движения. Неговата основна задача е възвръщане на религиозните структури като господстващи в обществото. Основната идея е строго спазване на предписанията от религиозните свещени книги. Стремешът е да се наложат ислямски норми и модели на поведение в страните от Западна Европа и да се изгради Ислямски

Халифат в целия свят. Появата на съвременния религиозно мотивиран тероризъм се свързва с несъгласието с глобализацията и разпространението на ценности, които нямат нищо общо с духовното, с мира и дома. Започва да съществува през 80-те години на XX век, когато през 80-те и 90-те години религията успява да заеме освободеното от идеологиите пространство в духовен план.

С оглед на противодействието на религиозния и в частност на ислямския тероризъм, от значение е изясняването на мотивацията и механизмите на привличане на съмишленици. Според Олшански (Олшански 2002 118-119) могат да бъдат обособени няколко типа мотиви: меркантилни, идеологически, за промяна на света; за власт над хората; привлекателност на тероризма като необичайна сфера за реализация, “приятелски”, за самореализация.

От особено значение за присъединяване към терористична група се очертава потребността от идентичност. Терористите често произхождат от рискови групи, в които семейното функциониране е обременено и авторитетните фигури в него нямат позитивно структурираща роля. От това произтичат редица проблеми, възникващи още при психичното развитие в детска възраст. Липсата на емоционална връзка в детството обикновено се компенсира с помощта на идеологията, чрез фанатична преданост към идеите и лидерите. Голяма част от терористите са изгубили работата си или изобщо нямат конкретна професия и трудови ангажименти. Чувството за отчуждение, формиращо се при подобни ситуации, тласка индивида да се социализира и интегрира в общности, които в една или друга степен и форма му обещава закрила от възприеманата от него като враждебна външна среда. Обобщена, тази психологическа характеристика на терориста може да се формулира така: той изпитва потребност от включване в общност от живеещи със същите проблеми лица, лишени извън тази група от възможност за самоидентификация. Поради тази причина те трудно се отказват от придобитата чрез организацията идентичност и приемат нападението срещу групата или някой от групата като нападение срещу самите тях. Това обяснява факта, че всяка атака отвън увеличава сплотеността на членовете в групата.

2.Феноменът „тероризъм“ в контекста на присъствието на мигранти с мюсюлманско изповедание в Европа

В Европа десетилетия вече има осезаемо присъствие на мюсюлмани – имигранти от бившите колонии; пристигнали на работа и заселили се трайно граждани на Турция; имигрирали в различно време от едни или други страни и пр. Но да се говори за единна мюсюлманска общност в Европа, дори и в отделни европейски

държави, би било грешка поради етническите различия, противоречията между теченията в Исляма, както и разделенията на съответните мюсюлмански общности, породени от специфични социополитически, поколенчески и др. причини. Въпреки това, мюсюлманите все повече се идентифицират най-вече и преди всичко с Исляма, а не толкова със страната, откъдето са дошли те или родителите им, или където живеят. Нещо повече, този феномен се забелязва предимно сред младите. Като отражение на реалните процеси в научното и обществено пространство влиза в употреба терминът „ислямизация“. Той се появява в началото на 90-те години на XX век в отговор на интензификацията на религиозните чувства сред мюсюлманите второ поколение. Трябва да се каже, че през последното десетилетие, което е белязано с увеличен мигрантски натиск към Европа, ситуацията се усложнява. Налице е тенденция за нарастване броя на мюсюлманското население, което може да бъде изолирано, гетоизирано, поради което повече хора могат да приемат идеологията на ухабито-салафизма, която е реваншистка идеология.

Фактът, че европейските правителства (а и обществото) продължават да приемат мюсюлманите като неделимо цяло, от една страна усилва тенденцията сред редовите европейци да виждат в мюсюлманското присъствие на континента потенциална заплаха, а от друга страна, се укрепва още повече верността на мюсюлманите към универсалната ислямска общност – Умма-та, поставяйки я над верността към съответната държава и нация и изостря противопоставянето по линията „ние - те“.

Нови нюанси в картината внася интензивната миграция от последните години. Наблюдателите на процеса са единодушни, че измежду бягащите от катастрофалното положение в районите им на местоживееие има и такива, които са носители на боен опит, извършители са на терористични действия или се намират под влияние на радикални течения в исляма, насочили са се идеологически против християнския свят. Навлизането на имигранти с рисков профил получи силен тласък след като т. нар. Ислямска държава бе разбита и рекрутираните от нея бойци се отправиха към Европа. Не е изключено това да е свързано и с промяна в целите – ориентация към извършване на терористични актове и с модификация на формите и начините за тяхното осъществяване.

Специално внимание изисква и пристигането и раждането в Европа на деца-имигранти/бежанци. През последните години над 62 хиляди деца са родени в Европа, в лагерите, без известен баща, поради което рискът да попаднат направо в радикални среди е висок.

Трета глава

ИМИГРАЦИОННИТЕ ПОТОЦИ КЪМ БЪЛГАРИЯ:

СПЕЦИФИКА, ДИНАМИКА, ПОСЛЕДИЦИ

Независимо от протичащите с високи темпове промени в начина на живот и на производство във високоразвитите държави – тотално навлизане на компютри и роботи в производството и бита, дигитализация, създаване на изкуствен интелект и все по-широкото му приложение, революционни постижения в биотехнологиите, населението с неговите количествени и качествени характеристики и интегритет си остава с ключово значение за националната сигурност.

1. Демографската ситуация в България

Както и в редица развити страни, за България е характерна депопулация, като при това тя е една от най-високите в ЕС. Ситуацията още повече се влошава в резултат на високата смъртност през 2020 година при понижена раждаемост. Съществена роля за интегритета играе социалното (имуществено) разслояване, което в България се характеризира с потвърждавано от всички измерители нарастване на доходното неравенство.

Наред с неблагоприятното естествено движение на населението, съвременната ситуация е резултат и от миграционните процеси. В продължение на три десетилетия България е източник на многобройни за мащабите си емиграционни потоци. С времето, паралелно с емиграционните потоци, излизачи от страната, започва да се наблюдава и имиграция, особено след влизането на България в ЕС. На фона на разнородността на имиграционните потоци, с оглед на националната сигурност, интерес представляват на първо място два – от нелегални имигранти, които когато бъдат заловени се регистрират с молби за закрила и възвратната миграция от Турция.

2. Възвратната миграция

Емигрирането на български турци е дългогодишен процес, протичащ на различни нива. Урегулирането му минава през споразумения между България и Турция, в които се определят лимитирани квоти на изселващи се български граждани, в периодите 1951-1952г и 1968-1978г. Своеобразен пик в емиграцията се достига през 1989г., когато без споразумение за изключително кратък срок от два месеца и половина страната масово напускат около 360 хиляди наши граждани, като преселилите се в Турция са изключително от региона на Кърджали и от Североизточна България.

Днес по правния си статут изселилите се са две основни групи: емигрирали от 1989г. насам, които са запазили българското си гражданство и изселници по

двустранните спогодби от 50-те, 60-те и 70-те години, които са загубили гражданството си.

За по-дълбоко вникване в детайлите и в разглежданите връзки и за илюстрация и верификация на тезите, бе осъществено теренно проучване. Регионът на Кърджали бе избран за проучването поради етническия състав на населението там и обстоятелството, че разглежданият феномен - възвратната миграция, е застъпен особено силно в този регион.

Целта на проучването е да се изследва процеса на заселване на българските турци от Турция в България и се очертаят неговите перспективи и потенциални последици за страната и за региона, в частност, за различни аспекти на националната сигурност. Тази цел бе декомпозирана в следните *задачи*:

1. Да се събере, макар и приблизителна информация за количествените параметри на съвкупността от български турци, които се заселват в страната или имат вече формирани нагласи да го направят.

2. Да се идентифицират различните групи заселващи се.

3. Да се проучат факторите, мотивирали такава житейска промяна.

4. Да се установи защо интересът е точно към Източните Родопи и дали на региона се гледа като на крайна дестинация или като на транзитен пункт за преместване в друг регион в страната или в чужбина.

5. Да се очертае профилът и да се направи опит за оценка на потенциала на идващите за интегриране в българското общество.

В изследването са ползвани няколко вида извадки, оценени като най-подходящи за съответните групи респонденти. Една - с върнали се в страната български турци и втора – с експерти. Начинът на формиране на извадките се определя от спецификата на групите. При подбор на лица за интервюиране от групата на българските турци и техни близки роднини е ползвана извадка, формирана по метода на „снежната топка“. При подбор на експерти – служители в МВР, НОИ, ГРАО към МРРБ, подразделения на НСИ, училища, болници, браншови организации, органи на местната власт, е ползвана извадка, формирана по метода на отзовалите се като са интервюирани 78 лица от всички институции. И при двете изследвани съвкупности информацията е събирана чрез дълбочинни интервюта.

Проучването на статистическа и друга административна информация дава възможност да се очертае демографският, икономически и социо-културен фон, на който се развива процесът на възвратна миграция и неговата динамика - намаление на

населението далеч по-голямо от средното за страната при по-нисък отрицателен естествен прираст. Според БВП, областта е една от най-бедните в България с БВП на човек трайно около и малко над половината на средния за страната. Очевидно е, че състоянието на икономиката в региона и респективно нивото на жизнен стандарт ще генерира значителни емиграционни нагласи. Реализацията им се улеснява от няколко фактора – близост на Турция и необходимост от малко средства за достигане на крайната дестинация, наличие на голям брой роднини, приятели, съседи, установили и устроили се от десетилетия в южната ни съседка и готови да предоставят помощ в различна форма, ползване на езика и респективно отпадане на трудностите, породени от езиковата бариера в приемащата страна. Всичко това снижава значително „цената“ на емиграцията и стимулира реализацията на емиграционните нагласи.

В разглежданата област обаче прави впечатление и друго – преселване и в обратна посока – нещо, което в количествените си измерения доста се различава от наблюдаваното в страната като цяло – наред с напускането на България, тук има и значителен брой регистрирани заселвания. Очертават се два модела на поведение в рамките на възвратната миграция: първият, по-широко прилаган от младите и работещите хора е свързан само със снабдяване с български документи за самоличност, без да се живее в България и втори - характерен повече за възрастните хора - на оставане в страната за продължителни периоди през годината, предимно през топлите месеци. Що се отнася до реално пребиваващите продължителни периоди в България, то те са няколко групи: хора в пенсионна възраст; хора в активна възраст, които прехвърлят и/или развиват бизнес в България; идващи да учат.

Наблюдаваният вече години наред процес на завръщане на изселници в България дава възможност да се изведат следствията, както за разглеждания регион, така и за цялата страна. Налице са съществени промени, обусловени от нарастване броя на заселилите се български турци в област Кърджали. Това води до засилване и разнообразяване на връзките на областта с лица и организации в Турция в широк спектър от дейности и отношения, има измерения и на национално ниво.

Във външнополитически план, на национално ниво видимо се повишава ролята на България в диалога между ЕС и Турция, предвид демонстрираното отношение на българската държава към този етнос и факта, че негови представители активно участват в работата на националния и европейски парламенти. Потенциален негатив се съдържа в пренасянето на конфликтни елементи от вътрешнотурския политически живот у нас,

с произтичащите от това обстоятелство последици като повишаване на социалното напрежение, особено валидно в периоди на избори в Турция.

Турски фирми разширяват бизнес позициите си, и докато през първите години след политическите промени това навлизане е най-вече в леката, по-специално шивашката промишленост, сега преминава и в структуроопределящи предприятия от химическата, автомобилната и др. индустрии, като продукцията е предназначена предимно за износ на европейските и световни пазари. Определено ефектите от тези инвестиции имат положително отражение върху местната икономика, предвид осигурените работни места, а в национален план осигурителните фондове получават регулярни вноски.

От гледна точка на екологичния аспект на сигурността, въпреки опасенията за негативно въздействие на тези предприятия върху околната среда, оказва се, че те не влошават нейните параметри тъй като направените в тях инвестиции са на високо технологично ниво.

Като негативна последица може да се посочи стремежът на изселниците към интензивно ползване на социални, осигурителни и здравни услуги до които имат достъп – НОИ, Здравна каса, санаториуми и пр. За разгръщане на посочената тенденция допринася обстоятелството, че у нас трайно преобладаващо пребивават лица във висока възраст, т.е. такива които се нуждаят от повече грижи и внимание.

В социално-психологически план, се наблюдава наличие на определена конфликтност, проявяваща се между новопрстигащите и живеещите в района на Кърджали граждани. Тя се поражда от спорове за имоти, от проблеми с адресните регистрации на новопрстигналите, понякога и от сериозни разминавания в културните модели.

Отражение върху националната сигурност може да се търси и по линия на промените в социокултурния код сред населението. Видимо обликът на областния център придобива символика, характерна за ислямския свят, предвид новоизградения религиозен и култов комплекс, с прилежаща джамия, най-голяма в страната. Тези белези имат още по висока осезаемост в почти всички останали селища в областта.

3. Нелегалната имиграция

От 2011 г. насам видимо се активизират миграционните потоци от Близкия и Среден Изток и Африка към страните от европейския континент. За националната сигурност са релевантни количествените параметри и качествените характеристики на имигрантите. Статистиката показва, че от началото на 1993 до края на 2021г. са

подадени 102213 молби за закрила, 67809 от тях са след 01.01.2012 г., Някоя статистика не може да каже колко от регистрираните с молби за закрила са в страната и колко вече са я напуснали. Следва да се обърне внимание, че въпреки практическото затваряне на границите и крайното редуциране на транспортните връзки, за 2020 година като цяло, се е увеличил броят на регистрираните молби за закрила, както и на лицата, задържани на вход и изход на държавната граница (без регистрация в AFIS), а също и във вътрешността на страната. Още по-значим, неколнократен ръст се наблюдава през 2021 година.

Що се отнася до социално-демографските характеристики, които са относими по няколко линии към едни или други аспекти на националната сигурност, наличната информация показва силен дисбаланс във всеки разрез – полов, възрастов, образователен.

Нелегалната миграция поражда разнообразни рискове за националната ни сигурност в икономически, здравен, социален и политически план, включително и възможност за проникване на тероризъм на наша територия. Рискът от преминаващи през страната чуждестранни бойци, инфилтрирани в миграционните потоци, създава предпоставки не само пряко за внос на тероризъм, но и за формиране на терористични и логистични клетки на наша територия. Оценката на този риск изисква анализ на обективните външни и вътрешни условия, релевантни към подготовката и осъществяването на такива действия и то, взети в тяхното взаимодействие и динамика.

Въпреки липсата на непосредствена терористична заплаха, съществуват фактори, които могат да се окажат благоприятна основа за нейното възникване. В страната ни има обособен контингент от трайно установили се чужди граждани от рискови държави. Макар и временно тук пребивава значителен миграционен поток от транзитно преминаващи лица и лица, търсещи закрила у нас. При това, що се отнася до имиграционния поток, то има достатъчно основания да се заключи, че мигрантите, идващи от районите на Близкия и Среден изток и в по-малка степен от Северна Африка, се явяват потенциални, а понякога и преки носители на терористична заплаха: идват от райони с интензивни военни и терористични действия, където властва идеология, която отрича християнските ценности и се бори за налагане на шериата в обществото; -съществува вероятност сред идващите да има носители на боен опит или отделни групи да са заразени с бактерии, като така се реализира хипотезата за т. нар. биологичен тероризъм; чрез прехвърлящите се е възможно да се прилага и тактиката на т. нар. „спящи клетки“, като терористите в тях да се свържат с лица от Балканите за

извършване на терористични атаки; България е и част от едно от трасетата към Западните Балкани, а завръщащите се граждани на европейски страни, които са били в редовете на ИД, произхождат главно от Босна и Херцеговина, Косово и Северна Македония; сред българската мюсюлманска общност религиозни фондации и други неправителствени организации развиват дейност, насочена към нейното консолидиране на базата на крайни форми на исляма; в страната има отделни симпатизанти на терористични организации и радикални формирания, както на политическа, така и на религиозна основа; съществува вътрешен криминален контингент в Република България и по-конкретно организирана престъпност и е възможното свързване с терористични структури.

Индикатор за наличие на територията на страната на действия, свързана с екстремисти и терористи, е разкритата група, осъществявала транзакции на пари.

Ако се излезе извън сегашния времеви хоризонт, в средносрочна перспектива от 10-15 години, имигрантите и израсналите у нас техни деца могат да се превърнат в широка социална база за набиране на кадри за терористични действия, явление което се наблюдава понастоящем сред мюсюлманските диаспори в Западна Европа.

Важен аспект на националната сигурност, обърната към човека, е неговата физическа безопасност. Сред местното население присъствието на бежанците/имигрантите хората свързват с риск от нарастване на различни видове престъпления – кражби, побои, изнасилвания, грабежи. За неутрализиране на тези страхове, в Плана по изпълнение на Националната стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията 2011-2020 година са предвидени и впоследствие осъществени редица практически мерки за гарантиране на сигурността и обществения ред в районите на настаняване на чужденци, потърсили закрила. У нас статистиката за регистрираните престъпления не съдържа достатъчно информация, която да даде основание да се подкрепи която и да било теза, но полово-възрастовата структура на дошлите показва, че това са хора от възрастови групи, в които криминалната активност винаги и навсякъде е най-висока, което ги прави рисков контингент. При това имигрантите са поставени в драстично отличаващи се от обичайните за тях условия, подложени са на повишен стрес, имат много неангажирано с нищо време и е логично да се очаква повишена реактивност и снижен праг на агресия (Мантарова 2019: 9). Освен това, като се има предвид практическият опит на страни като Франция и Италия (Harlan Koff: 2009), както и теоретичните постановки на мрежовата теория за миграцията (Massey 1994), в перспектива може да се очаква увеличение на организираната

престъпност, особено на някои нейни форми като трафик на хора, дрога, оръжие и на „вливане“ на имигранти в нея.

Като специфичен аспект на сигурността е и заплахата за здравето на хората. Погледнато в надличностен план, присъствието на имигрантите оказва натиск върху здравната система особено в селища където има висока концентрация, което не може да не даде отражение върху възможността да бъдат задоволявани потребностите от здравни услуги на местното население. Освен това се появява риск от внасяне на неспецифични за страната болести пренесени от друг регион. Пак в тази връзка е и отражението на различията в имунизационния статус, което безусловно крие риск за здравното състояние на населението в страната.

Що се отнася до икономическата сигурност, то безспорно е, че престоят на бежанци допълнително натоварва финансовата система и социалната инфраструктура - необходими са значителни финансови ресурси за приемане, настаняване, текуща издръжка, медицинско обслужване на дошлите, за обезпечаване на реда и сигурността в местата за настаняване и в населените места, където те са разположени. В допълнение е потребността от човешки ресурси Освен разходите за настаняване и пряка издръжка на имигрантите, значителни средства се влагат и за обезпечаване сигурността на границата.

В годините на интензивна имиграция от Близкия и Среден Изток в политическия процес в редица европейски страни се оформиха специфични явления. Заговори се за «етнизация» на политиката. Както в други европейски страни, и в България имиграционният натиск стимулира радикализация на ксенофобска риторика, съпътствана с ограничени по мащаб конкретни действия. Фокусирането на вниманието върху имигрантите и рисковете, свързани с тях и активирането на страхове и стереотипи реално допринася за преконфигурация на политическите субекти и предпочитания, което в дългосрочен план крие рискове за демократичните ценности и развитието

4. Възвратна/нелегална миграция - национална сигурност

Анализът на количествените измерения на имиграционните потоци, тяхната интензивност, качествените им характеристики и спецификите на двата изследвани процеса дават основание за извода, че те имат съвсем различно отражение върху националната сигурност.

Сравнителният анализ на техните характеристики дава възможност за извеждане на специфики, прилики и отлики, наличие на съществени различия, дори и

противоположности, респективно – за диференцирано и конкретно идентифициране на отражението им върху ключови аспектите на националната сигурност, а именно: суверинитет, съхранение на традиционните култури, икономическо развитие, опазване на общественото здраве, осигуряване на благоприятна околна среда, обществен ред и лична сигурност – физическа безопасност, спазване правата на личността, политическа стабилност – функциониране на институциите в съответствие с Конституцията и демократичните принципи. Обществени сфери, релевантни към националната сигурност, в които миграцията и ре-миграцията пораждат уязвимост са основно бюджетна, обществен ред и сигурност, социално-осигурителна, здравна, образователна.

Интензитет на потоците към България:

Ре-мигранти - регулярно лицата кандидатстват за възстановяване на българско гражданство и подновяване на документи. Процесът единствено създава напрежение сред административните структури.

Нелегални мигранти – спорадичност в преминаване на групите, като през годините се наблюдават пикови моменти. Води до затруднения в планирането на ресурси за охрана на държавната граница, поддържане на местата за настаняване на лицата и пр.

Начини за влизане в страната:

Ре-мигранти - законно/легално.

Нелегални мигранти – нелегално, основно през т. нар. зелена граница. Обстоятелството изисква отделяне на сериозен ресурс за охрана на държавната граница и грижи по настаняване и охрана на лицата впоследствие.

Форми и степен на организираност при озоваване в страната:

Ре-мигранти - нямат организиран характер, но ползват логистиката на изселническите организации в Турция.

Нелегални мигранти - влизат на групи, водени от каналджии и за определен период живеят относително или изцяло в изолация от останалия свят, съобразно принципите на самоорганизацията - типично социално образувание от органичен агрегатен вид, т. е. “нетрайна, временна, спонтанна, ситуативна социална общност, при която е налице междинна, средна по степен свързаност, интегрираност, между членовете – отделните човешки индивиди“.

Етническа и религиозна хомогенност на пребиваващите на наша територия групи и общности:

Ре-мигранти – състои се единствено от етнически турци, в религиозен аспект мюсюлмани, принадлежащи към основното течение в исляма – сунити, но има и такива,

които принадлежат към разклонението на шиитското течение – алевизъм. Приемаме групата за относително хомогенна.

Нелегални мигранти – главно мюсюлмани – сунити, шиити, алевити, от различни етноси – сирийци, афганистанци, кюрди, пакистанци и пр., като между отделните етноси има действащи конфликти по местоживеене. Малка част от лицата принадлежат към маргинализирани етноси и религии – християни, язиди и др., които на практика напълно покриват признаците за бежанци. Групата не е хомогенна. Съществува риск от пренасяне на конфликтност на наша територия.

Характеристики на мигрантите:

Образователен профил на лицата:

Ре-мигранти – основно, средно и висше образование. Като цяло с много добри професионални умения и опит. Съобразно социалната стратификация попадат към средната класа.

Нелегални мигранти – ниско образовани, без професионални умения.

Ниво на владение на български език:

Ре-мигранти – в зависимост от възрастта на лицата – възрастните на високо и средно ниво, младите на ниско.

Б – лицата не владеят езика, т. е. липсва съществено условие за тяхното адаптиране и интегриране в българското общество.

Наличие на предварителен опит/познания за България:

Ре-мигранти – кандидатите притежават сериозни познания за страната.

Нелегални мигранти – почти никакви или минимални познания за ситуацията тук.

Нагласи и поведение на имигрантите в приемащата страна:

Устойчивост на решението за напускане на родината:

Ре-мигранти - статутът на лицата, като граждани и на България, и на Турция (двойното гражданство) сочи липса на окончателно решение.

Нелегални мигранти – категорична решимост за напускане на родината.

Нагласи на лицата за трайно установяване в България:

Ре-мигранти – съществуват такива, но има и нагласи за търсене на реализация в рамките на страните от западната част на ЕС.

Нелегални мигранти – като цяло лицата имат нагласи за устройване в страните от западната и северна част на Европейския континент. Предвид че реализирането става чрез нелегално пресичане на границите ни, то на страната се нанасят репутационни щети, предвид кандидатстването на България за влизане в системата Шенген.

Пространствена локализация на лицата в България:

Ре-мигранти – в районите с преобладаващо турско население или в големите градове – София, Пловдив, Бургас, Варна.

Нелегални мигранти – основно в гр. София и в селища по трасето на трансевропейския пътен коридор за Западна Европа. Обяснението е, че се цели търсене на прехвърляне към страните от Западна Европа.

Отношение към държавата по принцип и конкретно към българската:

Ре-мигранти – патриархално изградената ценностна система включва респект към държавата, признак който се транслира и към българската. Турска поговорка от района на Кърджали гласи- „Отрязаният пръст от държавата, не кърви“.

Нелегални мигранти – повече от мигрантите идват от райони с номинално държавно присъствие, или с диктаторски режими на управление. Поради това лицата имат индиферентно отношение към българската държава.

Търсене на възможности за политическо представителство у нас:

Ре-мигранти - активното участие на лицата в изборния процес у нас дава категорично свидетелство за съществуване на такива нагласи. Поради ограниченията към лицата, които имат и друго освен българско гражданство, политическото представителство е непряко.

Нелегални мигранти -такава опция не съществува, поради нелегалния статут на лицата.

Наличие на средства за издръжка и мотивация за работа:

Ре-мигранти - достатъчно средства и висока мотивация за работа и развиване на бизнес, дори за лицата, които са в пенсионна възраст. Не натоварва социалните системи.

Нелегални мигранти – разполагат с недостатъчни средства за издръжка и имат ниска мотивация за включване в местния трудов пазар. Поради това, социалните и здравни системи се натоварват с разходи.

Наличие на автентична социална верига и възможност за съхраняването ѝ:

Ре-мигранти – такъв тип верига съществува, като при установяването на българските турци в страната тя получава нови импулси за развитие. Възстановяват се прекъснати роднински връзки и се усилва предаването на ценности, културни кодове, поведенчески умения, опит и пр.

Нелегални мигранти – някои от нелегално преминаващите в страната групи са съставени от лица, намиращи се в родствена връзка. Като цяло обаче маршрутът на пътуване разкъсва връзките от семеен и родов тип. На по-късен етап се наблюдава

процес на възстановяване на родовата социална верига, базирана на лица, населяващи територията на няколко страни.

Отношения и взаимодействия с местното население:

Наличие на връзки и контакти в България:

Ре-мигранти – кандидатите имат множество връзки и контакти, от мрежови тип, които спомагат за бързото устройване в страната.

Нелегални мигранти – с малки изключения не разполагат със сериозни връзки у нас.

Специфики в поведението и начина на живот на имигрантите у нас:

Ре-мигранти – лицата демонстрират откритост в поведението и са отворени за социални контакти с местни жители.

Нелегални мигранти – поведението е силно капсулирано, оставащо в рамката на етногрупата.

Начин, по който българското общество приема установяващите се:

Ре-мигранти - с висока степен на одобрение.

Нелегални мигранти – демонстрира се недоверие, в отделни моменти и страх, съпътствано от нежелание за живеене в близост до мигрантите.

В изследваните два потока има **един общ признак**, който заслужава внимание с оглед на националната сигурност - по религиозна принадлежност лицата, които ги съставляват в по-голямата си част са мюсюлмани. Мюсюлманската религия се явява тази специфична променлива, която е вътрешно присъща на културите на установяващите се у нас мигранти. От гледна точка на универсалистките претенции на Уммата (ислямската общност в целия свят) не следва да се изключва възможност по отделни въпроси или в определени територии представители на двата потока да намерят допирни точки, да изведат общи каузи и пр., и така да постигнат обединяване на усилията и ресурсите.

*

В обобщение може да се резюмира, че вследствие на съществените различия в обема и динамиката на миграционните потоци, на социално-демографския и културен профил на имигрантите, на стратегиите и нагласите им за бъдещето, отражението на двата типа имиграция и съответно на двата миграционни потока е съществено отличаващо се по съдържание, обхват на релевантни националната сигурност компоненти на социалната система, посока и сила.

Възвратната миграция реално не влошава националната сигурност. МВР, МВнР, органите на местната власт са активни субекти в процеса и го регулират. Известен

отрицателен ефект на регионално ниво се наблюдава в сектора на здравеопазването и социалните услуги. Същевременно инвестициите в икономиката допринасят за ръст на заетостта и доходите на домакинствата, за увеличение на постъпленията в осигурителните фондове и на данъчните приходи, а от там и за повишаване на икономическата сигурност. Известни опасения могат да се изкажат по отношение на културната идентичност и облика на региона с концентрация на ре-мигранти и този процес изисква повишено внимание.

Нелегалната миграция носи риск от внос на тероризъм – и актуален, и в перспектива (вкл. и с възможно свързване в мрежи на терористи от средите на мигрантите с техни единомишленици от някои от страните от Западните Балкани), също и влошава криминогенната ситуация, генерирайки аномия, създавайки нови ниши за престъпления и генерирайки риск от свързване на някои от имигрантите с организираната (преди всичко транснационална) престъпност. Тя не добавя работна сила и не увеличава икономическите субекти, а обратно - под различни форми тя отклонява значителен финансов и човешки ресурс и по този начин пречатства икономическото развитие и икономическата сигурност на местното население. Претоварената по места здравна система няма капацитет за адекватно на потребностите обслужване на местното население и същевременно се носи риск от разпространение на неспецифични за страната болести. Много съществен ефект е генерирането на ксенофобски нагласи, етнизацията на мисленето и поведението, склонността към нормализация на актовете на агресия, породени от омраза (Спасова 2021), изместването от дневния ред на обществото на съществени проблеми, затормозяващи развитието и генериращи проблеми.

4 глава

ПРЕВЕНЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКОВЕТЕ

ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

За реализацията на потенциалните рискове от миграцията за различните аспекти на националната сигурност на отделните държави, ключово значение има регламентацията на миграционните процеси и контролът, реалното ѝ прилагане и контролът, който се упражнява върху миграционните потоци. Известно е, че правната регламентация на миграционните процеси е както на национално, така и на наднационално ниво. Последното е многопластово. За България като член на ЕС, това са общовалидни международноправни актове и актове на ЕС.

1. Европейската политика

В голяма степен поради различието в интересите на отделните държави, особено на по-отдалечените от входните точки на мигрантите, политиката на ЕС и релевантната правна регламентация на имиграцията е тема, по която се установява обща политика относително късно, а темповете, с които се гради тази обща политика и нормативна рамка остават доста бавни. С времето се вижда, че вече приетите Регламенти и установените практики не са напълно адекватни на новата ситуация, формирала се в средата на миналото десетилетие. Бежанската криза от 2015 г. ярко демонстрира редица недостатъци и пропуски в политиките на ЕС относно убежището, външните граници и миграцията, както и липсата на съгласуваност между националните системи на страните членки за предоставяне на международна закрила, в резултат на което най-потърпевши се оказват държавите на първа линия на мигрантската вълна.

Промяната на ситуацията обуславя предприемането на промени в политиките на европейските страни – и на национално, и на наднационално ниво. На наднационално ниво акцентът е върху формирането и използването на споделени банки информация. Предприема се разширение на системата Евродак и модернизацията ѝ с цел да се подпомогне проследяването на неразрешените движения, борбата с незаконната миграция и подобряването на връщането.

Фокусирането върху информационните банки обаче не означава negliжиране на актуализацията на нормативната рамка и на дипломатически средства. За контрола на миграционните потоци към Европа и в частност към ЕС, от голямо значение са и споразуменията, постигнати от ЕС в разгара на бежанската криза през 2015-2016 г. На първо място - Съвместният план за действие между ЕС и Република Турция, както и договореностите, постигнати на Европейския съвет, състоял се на 17–18 март 2016 г. по време на който лидерите от ЕС и министър-председателят на Република Турция Ахмед Давутоглу постигат споразумение, насочено към спиране на потока на незаконната миграция през Република Турция към Европа, разбиване на бизнес модела на контрабандистите на хора и предлагане на алтернатива на мигрантите, за да не излагат на опасност живота си.

Стъпка към практическо осъществяване на миграционната политика, в частност на контрола на имиграцията, за предоставяне на бърза, мащабна и гъвкава подкрепа на държавите членки на външните граници, е създаването на постоянен корпус от оперативен персонал, който да обединява служители от Frontex и от държавите членки и да подсилва способността на ЕС да реагира на различни ситуации по външните

граница. Свързана с това е необходимостта от действащи актуализирани и оперативно съвместими информационни системи, които да образуват интегрирана електронна платформа за управление на границите, която проверява и проследява правото на престой на всички граждани на трети държави, влизащи законно на територията на ЕС.

2. Политики и действия на страни, засегнати от миграционната вълна

От интерес за България е опитът на други, особено на географски близки страни, в политиките и практиките по минимизиране на рисковете за националната сигурност. Информацията по въпроса е събрана от научни публикации на автори от съответните страни и контент-анализ на различен тип документи – публикации и държавни документи в медии (печатни и/или сайтове, в т.ч. и на държавни институции), както и от интервюта с представители на неправителствена организация, работеща в рамките на Атинската православна Архиепископия, с български емигранти, установили се преди приблизително двадесет години да живеят в Гърция и с полицейски служител, участвал в няколко мисии на FRONTEX по границите в Гърция.

Във фокуса на вниманието са съседните на България страни Турция и Гърция,

ТУРЦИЯ

През 2010 г. събитията в арабските страни, известни като „Арабска пролет“ достигат и до Сирия, където започват бунтове, впоследствие преминали в по същество гражданска война. През април 2011 г. конфронтацията и несигурността в Сирия нарастват и най-напред 252 сирийски граждани преминават границата при Natau Silvegözür. По-нататък пристигането на граждани на Сирия става лавинообразно.

От гледна точка на националната сигурност и реализирането на националните приоритети на Турция, релевантни са широк спектър обстоятелства:

- военните действия, които се водят на сирийска територия в близост до границата на двете държави са в райони, населени с два специфични етноса: туркмените, припознати за сродни с турския етнос, поради което и обгрижвани с внимание и ресурси и сирийските кюрди, борещи се от десетилетя на населяваните от тях територии да се обяви независима кюрдска държава. С оглед на това Турция всячески се стреми да блокира възможността кюрдите от двете страни да се свържат в обща територия и така да засилят позициите си за реализиране на националния си идеал;

- ситуацията в Сирия е особено важна за Турция и поради силните позиции, които там има съседен шиитски Иран - позиции, базирани на тесните връзки с населението, изповядващо шиитски ислям в рамките на течението алеуизъм;
- в Турция влизат хора с боен опит, които са потенциална заплаха за сигурността на обществото и на отделните хора;
- струпването на огромен брой хора е съпроводено с необходимост от голям финансов ресурс и капацитет на здравната система.

Отражението върху националната сигурност в най-висока степен протича по линия на възможността за внос на тероризъм и засягане на физическата безопасност на населението. Наред с това се създава сериозно напрежение върху финансите на страната (разход на средства за покриване на разходите по имигрантите), върху здравната сигурност и националната идентичност, предвид навлизането на голям брой кюрди от съседните на Турция страни.

Що се отнася до конкретни действия на държавата с оглед минимизиране на очаквани отрицателни ефекти, наблюдават се поредица нормативни промени, целящи легализиране на статута на дошлите и даване възможност да се включат в легалния пазар на труда. Силен акцент се поставя и на образованието на имигрантите. Освен бързото включване на подрастващите в образователната система, се организират и езикови курсове и за възрастни, при това не само по турски, но и по други езици, съобразено с изразените намерения на имигрантите за желана дестинация, а също и за придобиване на професионални умения. Целта е да се ангажира времето на имигрантите, особено в лагерите, и да се поддържа мотивацията им за реализация.

С оглед на редуциране на негативното влияние на огромния мигрантски поток, се предприемат широк спектър мерки – дипломатическа активност по линия на диалога ЕС-Турция и по линия на двустранно сътрудничество, привличане на финансов ресурс, структурно-институционални и нормативни промени, обединяване на усилията на държавата и местните общности.

Не може да се игнорират обаче и позитивите за Турция. Във външнополитически план по отношение на Европейския съюз Турция се превърна в своеобразен буфер, който обаче активно контролира миграционните потоци. Това обстоятелство засилва позицията на страната в международен план и дава възможности за извличане на ползи, релевантни към едни или други елементи на националната сигурност.

ГЪРЦИЯ

Темата за имиграцията става актуална в Гърция непосредствено след падането на комунистическите режими в Източна Европа и последвалите ги промени, когато големи групи от хора напускат страните си в търсене на просперитет. Но натискът към Гърция особено се засилва след 2011г. В Егейско море най-голямо е струпването на мигранти на остров Лесбос, с централен град Митилини.

Анализът на материалите, с които се разполага показва, че отражението върху националната сигурност се вижда по линия на възможността от внос на тероризъм, от накърняване физическата безопасност на населението, повишаване на икономическата несигурност (разходът на средства за покриване на разходите по имигрантите), разклащане на здравната система, ерозиране на националната идентичност. С оглед на редуциране на негативното влияние се предприемат широк спектър мерки – дипломатическа активност по линия на ЕС и по двустранно сътрудничество, привличане на европейски финансов и кадрови /Фронтекс/ ресурс, структурно-институционални и нормативни промени, обединяване на усилията на държавата с Еладската Архиепископия, неправителствения сектор, местните общности и пр.

Предприетите действия за урегулиране на миграцията и минимизиране на отрицателните ефекти са по различни направления.

Промените в нормативната база са по две линии – хармонизиране с европейските директиви и уреждане на саттута на установилите се в страната големи потоци от чужденци. В сферата на институционално-организационните промени се засилва координацията между отделните министерства и с органите на местната власт.

Развива се много активна дейност и в международен план. Страната получава институционална помощ от Европейската служба за подкрепа в областта на убежището (ЕСПОУ), търси помощ и от FRONTEX с молба за патрулиране на територията на Гърция. Развива се и много активна дипломатическа дейност, като усилията на държавата са насочени основно към превръщането на въпроса за навлизащите потоци от имигранти в обобщоевропейски за страните от ЕС и от стратегическо значение, като накърняващ сигурността за НАТО в Източното Средиземноморие.

След анализ на маршрутите за нелегално влизане в страната и локализиране на рисковите райони, се предприема сериозно подобряване на охраната на границите. Използват се и традиционни (изграждане на ограда), и съвсем иновативни средства, вкл. и експериментални дигитални средства за ограничаване на достъпа.

Действия, насочени към опазване на сигурността, се реализират и по отношение на вече влезлите в страната имигранти. Центровете за настаняване на дошлите през сухопътната граница са разположени доста по-навътре от самата нея поради наличието на компактно мюсюлманско население в района на Западна Тракия и с оглед пресичането на възможността чужденците, основно мюсюлмани, по един или друг начин да се сблизят с автохтонните жители на верска основа.

Относно друг един аспект на националната сигурност – стабилността на финансите, то за минимизиране на отрицателното влияние, особено предвид проблемите на Гърция около финансовата и дългова криза, още в началото в приоритет на правителствата се превръща привличането на средства от европейски фондове.

С поглед в перспектива, усилията на правителствата са насочени към тези от имигрантите, които заявяват желание да се установят в Гърция. Централната власт активно си сътрудничи с местните власти и с различните неправителствени организации, работещи сред чужденците. В най-висока степен усилията са насочени към овладяване на гръцкия език от мигрантите и поне минималното им инкорпориране в традиционната гръцка култура и традиции.

Сред имигрантите активно работят НПО, в огромната си част с хуманитарна ориентация, принадлежащи към разнообразни международни, съсловни, професионални или конфесионални сфери.

БЪЛГАРИЯ

Мерките за минимизиране на възможностите за реализация на потенциалните рискове от внос на тероризъм и други заплахи за едни или други компоненти на националната сигурност на българската държава са по няколко линии.

През 2013 г. се приема План за овладяване на кризисната ситуация, възникнала вследствие на силния миграционен натиск на границите на Република България с цел осигуряване на хуманни условия за живот в местата за настаняване на лица, потърсили и получили закрила в България, съобразно нормите на европейското законодателство, а също и гарантиране на реда и сигурността.

Изграждат се центрове за настаняване на заловените нелегални имигранти. С оглед избягване на внасяне на наша територия на вътрешногруппова конфликтност, свързана с районите на произход, в местата за настаняване се съблюдава разпределение на имигрантите по етнически, религиозен, държавен и пр. признак.

Особено внимание се обръща на гарантиране сигурността на българските граждани. В Плана бе предвидено засилване на мерките за гарантиране на сигурността

и обществения ред в районите на настаняване на чужденци, потърсили закрила. Изготвени бяха конкретни планове за гарантиране сигурността в съответните райони посредством разполагане на допълнителни полицейски сили. Със същата цел МС прие на свое заседание предложение за транспониране на Директива 2013/33/ЕО в Закона за убежището и бежанците, което позволи изграждането на регистрационно – приемателни и транзитни центрове от затворен тип към ДАБ за настаняване на лица, потърсили закрила.

Избраната териториална локация на центрoвете ясно показва едновременно търсене на близост до границата с Турция с оглед своевременно залавяне на нелегално преминалите унас, както и бързото връщане на непокриващите критериите за предоставяне на бежански или хуманитарен статут и съобразяване с основното направление на миграционните потоци, по вектора Изток-Запад. От значение за националната сигурност е и че центрoвете са в селища, в които няма превес на мюсюлманско население. По този начин се избягва създаването на условия за възникване на напрежение между автохтонните мюсюлмани, които изповядват традиционен (битов) ислям с лицата, идващи от райони със строго консервативни (фундаменталистски) разбирания за постулатите на вярата. Специфична ситуация в тази връзка би възникнала, в случай че мигранти бъдат настанени в селище с висок процент ромско население, с ислямски прозелитски нагласи, което да даде реална възможност за свързване на радикални по своя характер лица и групи, с трудно предвидими от това последици за националната сигурност. Сравнително niskият брой оставащи в страната мигранти сочи липса на мащаб на проявление на процеса, което силно ограничава възможността от оказване на преки влияния върху националната сигурност и предизвикване на екстремални дисфункции в обществото и държавата.

За справяне с проблема с нелегалната миграция българската държава използва и дипломатически средства - провежда активна дейност в рамките на органите на ЕС и чрез преки контакти със съседките ни Турция и Гърция. При тях основно усилията са насочени към превръщането на въпроса с навлизащите потоци от бежанци и мигранти в общоевропейски за страните от ЕС и от стратегическо значение, като накръняващ сигурността в района.

Друга по-обхватна линия на действие на държавата е чрез правната дейност, по-специално правотворческата. В България се извършиха законови промени в няколко направления. Приеха са Закон за противодействие на тероризма (м. декември 2016г.) и Закон за мерките срещу изпирането на пари и финансирането на тероризма (март

2018г.). Освен промени в строго специализираните закони, има и друга траектория на държавна намеса, която е със замисъл цели в средно и дългосрочна перспектива. Отнася се до урегулиране на обществените отношения в областта на религията, конкретно - с ислямската религия и съответната общност, с държавата и други обществени сфери.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение може да се резюмира, че направеният анализ аргументирано обосновава тезата, че вследствие на съществените различия в обема и динамиката на миграционните потоци, на социално-демографския и културен профил на имигрантите, на стратегиите и нагласите им за бъдещето, отражението на двата типа имиграция и съответно на двата миграционни потока е съществено отличаващо се по съдържание, обхват на релевантни на националната сигурност компоненти на социалната система, по посока и сила.

Възвратната миграция реално не влошава националната сигурност. МВР, МВнР, органите на местната власт са активни субекти и го регулират. Известен отрицателен ефект на регионално ниво се наблюдава в сектора на здравеопазването и социалните услуги. Същевременно инвестициите в икономиката допринасят за ръст на заетостта и доходите на домакинствата в региона, за увеличение на постъпленията в осигурителните фондове и на данъчните приходи, а от там и за повишаване на икономическата сигурност. Известни опасения могат да се изкажат по отношение на културната идентичност и облика на региона с концентрация на ре-мигранти и този процес изисква повишено внимание.

Нелегалната миграция носи риск от внос на тероризъм – и актуален, и в перспектива (вкл. и с възможно свързване в мрежи на терористи от средите на мигрантите с техни единомишленици от някои от страните от Западните Балкани), също и влошава криминогенната ситуация, генерирайки аномия, създавайки нови ниши за престъпления и пораждайки риск от свързване на някои от имигрантите с организираната (преди всичко транснационална) престъпност. Тя не добавя работна сила и не увеличава икономическите субекти, а обратно - под различни форми тя отклонява значителен финансов и човешки ресурс и по този начин пречатства икономическото развитие и икономическата сигурност на местното население. Претоварената по места здравна система няма капацитет за адекватно на потребностите обслужване на местното население и същевременно се носи риск от разпространение на

неспецифични за страната болести. Много съществен ефект е генерирането на ксенофобски нагласи, етнизацията на мисленето и поведението, склонността към нормализация на актовете на агресия, породени от омраза (Спасова 2021), изместването от дневния ред на обществото на съществени проблеми, затормозяващи развитието и генериращи проблеми.

За реализацията на потенциалните рискове от миграцията за различните аспекти на националната сигурност на отделните държави, в частност на България, ключово значение има регламентацията на миграционните процеси и управлението им, както и контролът, който се упражнява върху миграционните потоци. Опитът на други силно засегнати от миграционната вълна страни като Турция и Гърция е възможност за пренасяне на добри практики за синхронизирано и навременно прилагане на нормативни и организационни действия и за ефективно обединяване на усилията на държавни органи и неправителствени организации – международни и национални.

Приноси:

1. С отчитане на постигнатото в досегашни научни разработки и на политически документи, е формулирано адекватно на целите на изследването определение на националната сигурност, конструиран е модел, който след операционализиране е използван за идентифициране и анализ на въздействието на конкретни имиграционни потоци.
2. Въз основа на анализ на редица релевантни към националната сигурност количествени и качествени характеристики на имиграционните потоци към България от последното десетилетие, е очертан профилът на имигрантите и са идентифицирани потенциалните и реални рискове по отношение на отделни елементи на националната сигурност.
3. На основата на сравнителен анализ на два специфични имиграционни потока – на нелегалните имигранти и на установяващи се в България изселили се преди български граждани с турско етническо самосъзнание и техни потомци са установени и съпоставени специфичните следствия за обществото и респ. за националната сигурност.
4. Въз основа на собствено авторско емпирично социологическо изследване е установено и анализирано отражението на възвратната миграция върху региона на Кърджали.

Публикации по темата на дисертационния труд:

1. **Антонов Б.** Рискът от радикализация в контекста на интензивна имиграция. В: Чернев, С. (гл. ред.) Юридически сборник, том XXVI, БСУ, 2019г., с. 139-146. ISSN 1311-3771
2. **Антонов Б.** Миграционният натиск – опитът на Гърция и изводите за България. В: Мантарова А. (съст. и ред.) *Принудителната миграция: регионални и национални измерения на глобален проблем* Изд. Авангард прима, 2018. с. 154-176 ISBN 978-619-239-037-2
3. **Антонов Б.** Рискът от тероризъм в условията на присъствие на имигранти с мюсюлманско изповедание. В: Политика и сигурност. бр. 4, 2020г. с. 92-106. ISSN 2535-0358.
4. Мантарова А., М. Стоянова, Ст. Наумова, Л. Спасова, **Б. Антонов** и др. (колективна монография) 2.4. Терористичният риск. В: Миграция – девиации – рискове. София, Сноумод. 2021г., с. 195-209. ISBN 978-619-90134.